Aśoka

Sāmānyadūṣaṇa

SARIT

SARIT

Contents

Contents i

१ ॥ सामान्यदूषणम् ॥ १

The TEI Header ६

१ ॥ सामान्यदूषणम् ॥

11/tha82a/msR

व्यापकं नित्यमेकं च सामान्यं यैः प्रकल्पितम् ।
मोहग्रन्थिच्छिदे तेषां तदभावः प्रसाध्यते ॥§ 2

कथमिदमवगम्यते परस्परविलक्षणक्षणेषु प्रत्यक्षसमीक्ष्यमाणेष्वभिन्नधीध्वनिप्रसवनिबन्धनमनुयायिरूपं सामान्यं न मान्यं मनीषिणामिति ? साधकप्रमाणविरहाद् बाधकप्रमाणसंभवाच्चेति ब्रूमः । § 3

तथा हि यदिदं सामान्यसाधनमनुमानमभिधीयते परैः,
यदनुगताकारं ज्ञ्ँआनं तदनुगतवस्तुनिबन्धनम् ।
यथा बहुषु पुष्पेषु स्रक् स्रगिति ज्ञ्ँआनम् ।§ 6

अस्ति च परस्परसंपर्कविकलकलासु कार्यादिव्यक्तिष्वनुगताकारं वि- 82b/msR ज्ञ्ँआनं तदनैकान्तिकतादोषाक्रान्तशरीरत्वान्न तद्भावसाधनायालम् । यतो भवति बहुषु पाचकेषु पाचकः पाचक इति एकाकारपरामर्शप्रत्ययः । न च तेष्वनुगतमेकं वस्तु समस्ति । तद्भावे हि प्रागेव तथाविधप्रत्ययोत्पादप्रसङ्गो दुर्वारप्रचारः । § 7

क्रियोपकारापेक्षाणां स्वलक्षणानां सामान्यव्यनँ्जकत्वादयमदोष इति चेत् ? नैतदस्ति । नित्यानामनाधेयातिशयतयानुपकारिणि सहकारिण्यपेक्षायोगात् । सातिशयत्वे वा प्रतिक्षणं विशरारुशरीरत्वात् क्रिया कुत इति दोषो दुष्परिहरः । क्रियानिबन्धनत्वात् पाचकेष्वनुगताकारप्रत्ययस्य नानैकान्तिकतादोष इत्यपि वार्तम् । प्रतिभेदं भिद्यमानानां कर्मणां तन्निबन्धनत्वायोगात् । भिन्नानामप्यभिन्नाकारज्ञ्ँआननिबन्धनत्वे व्यक्तीनामपि तथाभावो न राजदण्डनिवारितः । ततश्च सामान्यमेव नोपेयं स्यादिति मूलहरं पक्षमाश्रयता देवानांप्रियेण सुष्ठु अनुकूलमाचरितम् । अनेनैव न्यायेन क्रियाकारकसंबन्धमभिन्नज्ञ्ँआननिबन्धनमुपकल्पयन् प्रतिक्षिप्तः । § 8

12/tha

पाकक्रियात्वनिबन्धनः पाचकेष्वनुगताकारः प्रत्ययः । तता नानैकान्तिकतादोष इत्यपि न मन्तव्यम् । न ह्यर्थान्तरसंबन्धिनी जातिरर्थान्तरप्रत्ययोत्पत्तिहेतुः, अतिप्रसङ्गात् । § 9

स्यादेतत् । समवेतसमवायसंबन्धबलात् पाकक्रियासामान्यं पाचकेष्वभिन्नाकारं परामर्शप्रत्ययमुपजनयति । ततो न यथोक्तो दोषः । § 10

तदिदमप्यसारम् । यत उदयानन्तरापवर्गितया कर्मणामेवासंभवात्, विनष्टे कर्मणि तत्सामान्यं न कर्मणि तदभावादेव, नापि कर्तरीति संब-

३ णेषु] °क्षणलक्षणेषु sādū-msR

२८ या] यत् °वर्जितया sādū-S

द्भसंबन्धोऽप्यस्य नास्तीति नाभिन्नप्रत्ययहेतुः । तस्मात् स्थितमेतत् तदनैकान्तिकतादोषदुष्टत्वात् नेदमनुमानं सामान्यसत्तासाधनाय पर्याप्तमिति । § 11

इतश्चापि न सामान्यसत्तासाधनमिदमनुमानम् । यथैव हि परस्परासङ्कीर्णस्वभावा अपि शाबलेयादयो भावाः कयाचिदेव तदेककार्यप्रतिनियमलक्षणया स्वहेतुबलायातया प्रकृत्या तदेकमभिमतमनुगतरूपमुपकुर्वते, तदपरसामान्यान्तरमन्तरेणान्यथानवस्थाप्रसङ्गात्, तथा तवैकं परामर्शप्रत्ययमुपजनयन्तु किमन्तरालगडुना व्यतिरेकवता सामान्येनोपगतेन ? § 12

83a/msR अथोच्यते । प्रतिनियतशक्तयः सर्वभावाः । एतच्च सामान्यापलापिभिरपि नियतमभ्युपगमनीयम् । अन्यथा कुतः शालिबीजं शाल्यङ्कुरमेव जनयति न कोद्रवाङ्कुरमिति परपर्यनुयोगे भावप्रकृतिं मुक्त्वा किमपरमिह वचनीयमस्ति ? § 13

एतच्चोत्तरमस्माकमपि न वनौकःकुलकवलितम् । तथा हि वयमप्येवं शक्ता एव वक्तुम् । सामान्यमेवोपकर्तुं शक्तिर्व्यक्तीनां भेदाविशेषेऽपि न तदेकं विज्ञ्ँआनमुपजनयितुमिति । § 14

अनुत्तरं बत दोषसङ्कटमत्रभवान् दृष्टिदोषेण प्रवेश्यमानोऽपि नात्मानमात्मना संवेदयते । तथा हि शालिबीजतदङ्कुरयोरध्यक्षानुपलम्भनिबन्धने कार्यकारणभावेऽवगते शालिबीजं शाल्यङ्कुरं जनयितुं शक्तं न कोद्रवाङ्कुरमिति शक्यमभिधातुम् । नैवं सामान्यतद्वतोरुपकार्योपकारक-
13/tha भावः कुतश्चन प्रमाणात् निश्चितः । तत् कथमिदमुत्तरमभिधीयमानमादधीत साधिमानमित्यलमलीकनिर्बन्धनेन ? न साधकप्रमाणविरहमात्रेण प्रेक्षावताम् असद्व्यवहारः । ततस्तदभावसाधकमनुमानमभिधीयमानमस्माभिराकल्प्यताम् । § 15

यद् यदुपलब्धिलक्षणप्राप्तं सन्नोपलभ्यते, तत्तदसदिति प्रेक्षावद्भिः व्यवहर्तव्यम् । § 16

यथाम्बराम्बुरुहम् । § 17

नोपलभ्यते चोपलब्धिलक्षणप्राप्तं सामान्यं क्वचिदपीति स्वभावानुपलब्धिः । § 18

न चात्रासिद्धिदोषोद्भावनया प्रत्यवस्थातव्यम् । तथा हि अत्रासिद्धिः भवन्ती स्वरूपतो विशेषणतो वा भवेत् ? तत्र न तावदाद्या संभवति, अन्योपलम्भरूपस्यानुपलम्भस्याभ्युपगमात् । तस्य च स्वसंवेदनप्रत्यक्षसाक्षात्कृतस्वरूपत्वात् कुतः स्वरूपासिद्धिदोषावकाशः ? § 19

अथोच्यते स्वसंवेदनमेव न संभवति, स्वात्मनि क्रियाविरोधात् । न हि तयैवासिधारया सैवासिधारा च्छिद्यते; तदेवाङ्गुल्यग्रं तेनैवाङ्गुल्यग्रेण

७ था] तमेकं sādū-S
१६ दृष्टिदोषेण] प्रविश्य sādū-S
२३ ताम्] °राकल्प° sādū-S
३० दाद्या] °दाद्यं sādū-S

स्पृश्यत इति । अतोऽसिद्ध एवायं हेतुः । *तदिदं स्वसंवेदनशब्दार्थापरिज्ञ्ँआनविजृम्भितमेव प्रकटयति वाचः । § 20

तथा हि कलसकलधौतकुवलयादिभ्यो व्यावृत्तं विज्ञ्ँआनमुपजायते । तेन बोधरूपतयोत्पत्तिरेवास्य स्वसंवित्तिरुच्यते, प्रकाशवत् । न कर्मकर्तृक्रियाभावात् । एकस्यानंशरूपस्य त्रैरूप्यानुपपत्तितः । यथैव हि प्रकाशकान्तरनिरपेक्षः प्रकाशः प्रकाशमान आत्मनः प्रकाशक उच्यते, तथा ज्ञ्ँआनमपि ज्ञ्ँआनान्तरनिरपेक्षं प्रकाशमानमात्मनः प्रकाशकमुच्यते । § 21

ततोऽयं परमार्थः । न ज्ञ्ँआनं ज्ञ्ँआनान्तरसंवेद्यमुपपद्यते, 83b/msR नाप्यसंविदितमुच्यते । यथा प्रकारे च स्वसंवेदनशब्दार्थे विवक्षिते न किन्ँचिद् *वचनीयमस्ति कुतो यथोक्तदोषावसरः ? § 22
14/tha

नापि विशेषणासिद्ध्यासिद्धिरुद्भावनीया । उपलब्धिलक्षणप्राप्ततया सामान्यस्य स्वयमेव परैरुपगमात् । तथानभ्युपगमे वा न सामान्यबलेन *बाहुलेयादिष्वनुगताकारौ धीध्वनी स्याताम् । न हि यतो यत्र ज्ञ्ँआनाभिधानप्रवृत्तिः, *तदनुपलक्षणे तस्य प्रतीतिर्भवति, दण्डिवत् । § 23

यत् पुनरिदमुद्योतितम् उदद्योतकरेण, किं सामान्यं प्रतिपद्यसे न वा ? यदि प्रतिपद्यसे, कथमपह्नुषे ? अथ न प्रतिपद्यसे, तदा तस्यासिद्धत्वादाश्रयासिद्धो हेतुः । § 24

तदिदं तस्य धर्मिस्वरूपतानभिज्ञ्ँअताविजृम्भितमाभाति, यतो न वयं बहीरूपतया सामान्यं धर्मितयाङ्गीकुर्महे, अन्तर्मात्रानिवेशिनो भावाभावोभयानुभयाहितवासनापरिपाकप्रभवस्याध्यस्तबहिर्वस्तुनो ज्ञ्ँआनाकारस्य धर्मितयोपयोगात् । स च स्वसंवेदनप्रत्यक्षसिद्धतया न शक्यः प्रतिक्षेप्तुम् । § 25

तदत्र धर्मिणि व्यवस्थिताः सदसत्त्वे चिन्तयन्ति । किमयं सामान्यशब्दविकल्पप्रतिभासार्थो धर्मी परपरिकल्पितबहिःसामान्यनिबन्धनो वेति ? तस्य बाह्यानुपादानत्वे साध्यतयानुपलम्भो हेतुः । न पुनस्तस्यैवाभावः प्रसाध्यते, तद्विषयशब्दाप्रयोगप्रसङ्गात् । एवंविधे च धर्मिणि विवक्षिते कुत आश्रयासिद्धिदोषः ? § 26

यत् तूच्यते, प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धस्वभावतया सामान्यस्यासिद्ध एवायं हेतुरिति तदयुक्तम्, तस्य स्वरूपेणाप्रतिभासनात् । § 27

इदमेव हि प्रत्यक्षस्य प्रत्यक्षत्वम्, यत् स्वरूपस्य स्वबुद्धौ समर्पणम् । इदं पुनर्मूल्यादानक्रयि सामान्यं स्वरूपं च नादर्शयति, प्रत्यक्षतां च स्वीकर्तुमिच्छति । तथा हि न वयं परस्परासङ्कीर्णशाबलेयादिव्यक्तिभेदप्रतिभासन-

१ *] तदेदं sādū-msR
१० *] वचनीयकमस्ति sādū-S
१३ *] वा कुलेया° sādū-S
१४ *] °लम्भने ?
१८ स्य] °पिता° sādū-S
२१ योगात्] °नुभवाहित° sādū-S °पगमात् sādū-msR
२५ त्वे] साध्ये तथानु° ?

वेलायां तद्विलक्षणमपरमनुगतमध्यक्षेणेक्षामहे, *कण्ठेगुणमिव भूतेषु, शाबलेयसामान्यबुद्धेरसिद्धेः । तत् कथमदृष्टकल्पनयात्मानमात्मना विप्रलभेमहि ? इति नासिद्धो हेतुः । § 28

नाप्यनैकान्तिकता शङ्काविषयमतिपतति, विपक्षवृत्त्यदर्शनात् । असपक्षे संभवानुपलम्भात् साधारणानैकान्तिकता मा भूत्, सन्दिग्धविपक्षव्यावृत्तिकता तु प्रतिबन्धादर्शनादनिवारितप्रसरैव । § 29
15/tha

*तदेतदनालोचिततर्ककर्कशधियामभिधानम्, विपर्यये बाधकप्रमाणसाम-
84a/msR र्थ्यादपसारितसद्भावत्वात् तदाशङ्कायाः । तथा हि असत्त्वे साध्ये सत्त्वं विपक्षः । तत्र प्रत्यक्षवृत्त्या भवितव्यम्, यतो यद् यदाविकलाप्रतिहतसामर्थ्यम्, तत् तदा भवत्येव । तद् यथा अविकलबलसकलकारणकलापोऽङ्कुरः । सति च चक्षुरादिसाकल्ये दृश्ये वस्तुन्यविकलाप्रतिबद्धशक्तिकारणं प्रत्यक्षं ज्ञानमिति स्वभावहेतुः । ततो विरुद्धोपलम्भाद् विपक्षाद् व्यावर्तमानो हेतुरसद्व्यवहारयोग्यत्वेन व्याप्यत इति व्याप्तिसिद्धेर्नानैकान्तिकः । § 30

अभिमतसाध्यप्रतिबन्धसिद्धेस्तु विरुद्धता दूरतरसमुत्सारितरभसप्रसरैव । § 31

ततोऽसिद्धतादिदूषणशङ्काकलङ्कानङ्किताद्धेतोः प्रस्तुतवस्तुसिद्धौ सिद्धम् असत्त्वं सामान्यस्येत्यलमतिबहुविस्तरविसारिण्या कथयेति विरम्यते । § 32

न च वस्तुसंस्थानवत् सामान्यं व्यक्तेर्लक्षणम् । न चानुवृत्तव्यावृत्तवर्णाद्यात्मके जातिव्यक्ती वर्णादिनियतप्रतिभासप्रतीतिप्रसङ्गात्, व्यक्तेरेवासौ प्रतिभास इति चेत् ? कोऽपरस्तर्हि सामान्यस्यानुगताकार इति चेत् ? ननु वर्णसंस्थाने विरहय्य किमपरमनुगामि विद्यते ? जातिव्यक्त्योः समवायबलादविभावितविभागयोः क्षीरोदकयोरिव परस्परमिश्रणेन प्रतिपत्तिरिति चेत् ? न तर्हि सामान्यविशेषयोरेकतरस्यापि रूपं गृहीतम् । स्वरूपाग्रहणे अनयोरप्यग्रहणमिति निरालम्बनैव सा तादृशी प्रतिपत्तिरिति परमार्थ आवेदितस्तावत् । निरालम्बनया च प्रतीत्या व्यवस्थाप्यमानं सामान्यं सुव्यवस्थापितम् । § 33

तस्माद् विशेष्यासिद्ध्यापि नायमसिद्धो हेतुः ।
सपक्षे वर्तमानो विरुद्ध इत्यपि न मन्तव्यः ।
अनैकान्तिकताप्यस्य न संभावनामर्हति ।§ 36

असद्व्यवहारानपेक्षत्वेन हि दृश्यानुपलम्भो व्याप्तः । यदि हि सन्नपि तत्र न प्रवर्तयेत्, इह सापेक्षः स्यात् । ततो विपक्षाद् व्यापकविरुद्धावरुद्धाद्

१ *] कण्ठेश्नन° sādū-S
७ *] तदेतन्न समा° sādū-S
१६ ङ्किताद्धेतोः] अतः...[क ?] लङ्कि [कृ]ता° sādū-S
१८ सामान्यं] सामान्यं न ? sādū-msR

व्यावर्तमानोऽसद्व्यवहारे विश्राम्यतीति । अतस्तेनासद्व्यवहारेणानुपलम्भो 16/tha *व्याप्त इति कुतोऽनेकान्तः ? ततश्च स एवार्थः समायातः ।

एतासु पनँचस्ववभासनीषु
प्रत्यक्षबोधे स्फुटमङ्गुलीषु ।
साधारणं षष्ठमिहेक्षते यः
शृङ्गं शिरस्यात्मन ईक्षते सः ॥§ 41

इति । § 42

सर्वस्य च पूर्वोक्तस्यायं परमार्थः ।
प्रत्यक्षप्रतिभासिवर्ष्मसु न पनँचस्वङ्गुलीषु स्थितं
सामान्यं प्रतिभासते न च विकल्पाकारबुद्धौ तथा ।
ता एवास्फुटमूर्तयोऽत्र हि विभासन्ते न जातिस्ततः 84b/msR
सादृश्यभ्रमकारणौ पुनरिमावेकोपलब्धिध्वनी ॥
इति सामान्यसिद्धिदूषणा दिक् प्रसाधिता ॥§ 48

॥ कृतिरियं पण्डिताशोकस्य ॥

२ *] व्याप्यत इति sādū-S See → Intro. p. V, °ष्ववस्थितम् sādū-msR.
६ ते] ईष्यते sādū-msR
९ स्थितं] °वर्त्म न पनँच…लीषु स्थितम् sādū-S, °भासि धर्मसु sādū-S.
१३ साधिता] प्रसारिता sādū-S.

The TEI Header